‘जुनकिरी’ उपन्यासको पात्र विधान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको
आवश्यक प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
मीना विष्ट
क्याम्पस क्रमाङ्क : १०/०६८
परीक्षा क्रमाङ्क : २२००४८
त्रि.वि.द.नं. : १०८९०-८९

नेपाली शिक्षण समिति
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर

२०७३

शोधनिर्देशक
सहप्रा. अच्युतराज पराजुली

‘जुनकिरी’ उपन्यासको पात्र विधान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको
आवश्यक प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
मीना विष्ट
क्याम्पस क्रमाङ्क : १०/०६८
परीक्षा क्रमाङ्क : २२००४८
त्रि.वि.द.नं. : १०८९०-८९

नेपाली शिक्षण समिति
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर

२०७३

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका छात्रा **मीना विष्ट**ले दसौं पत्रको लागि **'जुनकिरी' उपन्यासको पात्र विधान** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निजले परिश्रम र लगनशीलतापूर्वक गर्नु भएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली शिक्षण समिति स्नातकोत्तर कार्यक्रम पाटन संयुक्त क्याम्पस समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

सह प्रा. अच्युतराज पराजुली
शोध निर्देशक
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस,
पाटनढोका ललितपुर

मिति : २०७३/३/९

मूल्याङ्कन समिति

स्वीकृति

शोधार्थी **मीना विष्ट**ले त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको लागि **'जुनकिरी' उपन्यासको पात्र विधान** शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

(१) ______________________
सह प्रा. अच्युतराज पराजुली
कार्यक्रम संयोजक
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस

(२) ______________________
सह प्रा. अच्युतराज पराजुली
शोध निर्देशक
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस

(३) ______________________
प्रा.डा. विश्वनाथ भण्डारी
विभागीय प्रमुख
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस

(३) ______________________
प्रा.डा. नन्दिश प्रसाद अधिकारी
बाह्य परीक्षक

मिति : २०७३/३/९

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका निमित्त प्रेरणा दिदै शोधपत्र लेखनको सुरुदेखि अन्तसम्म हरदम उचित सल्लाह र अमूल्य समय दिएर सहयोग गर्नु हुने श्रद्धेय गुरु सह प्रा. अच्युतराज पराजुलीज्यूको निर्देशनमा मैले यो शोधपत्र तयार पारेकी छु । आफ्नो विविध व्यस्तताका बाबजुद पनि स्नेहपूर्वक शोधपत्र लेखनका निम्ति कुशल निर्देशन गरिदिनु हुने श्रद्धेय गुरु अच्युतराज पराजुलीप्रति हार्दिक आभार एवम् कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत विषयमा शोधशीर्षक र शोधप्रस्ताव स्वीकृति दिने नेपाली शिक्षण समितिका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. विश्वनाथ भण्डारीज्यूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

आफूले जस्तोसुकै दुःख कष्ट सहेर पनि मेरो प्रगति, सफलता र उज्ज्वल भविष्यको कामना गर्दै मलाई शिक्षाको यो स्तरसम्म पुऱ्याइदिनु हुने मेरा बुबा स्व. मोहनबहादुर विष्ट तथा मेरी आमा सानुमैँया विष्ट तथा मेरा दाजुहरू राजेन्द्र विष्ट र मनोज विष्टप्रति सदा ऋणी छु । आर्थिक जिम्मेवारी वहन गर्ने मेरो जीवन साथी विनोद बखती र घरायसी वातावरणलाई अध्ययन मैत्री वातावरण बनाइदिएर सहयोग गर्ने छोरी विशेषता बखती र छोरा वैभव बखतीलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

'जुनकिरी' उपन्यासको पात्रविधानका क्रममा आवश्यक सल्लाह सुझाव दिनुका साथै सामग्री समेत उपलब्ध गराउनु हुने सहयोगी मित्र गायत्री विष्ट तथा विनोद 'मञ्जन' लाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसै क्रममा प्रत्यक्ष एवम् अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउने विभिन्न पत्रपत्रिका, पुस्तक तथा लेख रचनाका लेखकप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा सबै सहयोगीप्रति आभार व्यक्त गर्दै 'जुनकिरी' उपन्यासको पात्रविधान शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र समुचित मूल्याङ्कनका लागि पाटन संयुक्त क्याम्पस, नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मीना विष्ट
क्याम्पस क्रमाङ्क : १०/६८
नेपाली विभाग
पाटन संयुक्त क्याम्पस

विषयसूची

पृष्ठ

परिच्छेद – एक
शोच परिचय

१.१	शोध परिचय	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५	शोधकार्यको औचित्य	३
१.६	शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७	शोध विधि	४
	१.७.१ सामग्री सङ्कलन	४
१.८	शोधकार्यको रूपरेखा	४

परिच्छेद – दुई
उपन्यास सिद्धान्त, नेपाली उपन्यास परम्परा

२.१	उपन्यासको सैद्धान्तिक परिचय	५
२.२	उपन्यासको परिभाषा	६
२.३	उपन्यासको स्वरूप	७
२.४	उपन्यासको महत्त्व	९
२.५	उपन्यासका तत्त्वहरू	१०
	२.५.१ कथानक	११
	२.५.२ पात्र वा चरित्र	१३
	२.५.३ वातावरण	१४
	२.५.४ दृष्टिविन्दु	१५
	२.५.५ भाषाशैली	१५
	२.५.५.१ भाषा	१५
	२.५.५.२ शैली	१६
	२.५.६ उद्देश्य वा जीवनदर्शन	१६
२.६	आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकासक्रम	१७
	२.६.१ पृष्ठभूमि	१७
	२.६.२ नेपाली उपन्यासको आधुनिक काल	१८
	२.६.२.१ प्रथम चरण (वि.सं. १९९१-२०१५ सम्म)	१९
	२.६.२.२ दोस्रो चरण (वि.सं. २०१६-२०३५ सम्म)	२०
	२.६.२.३ तेस्रो चरण (वि.सं. २०३६ देखि हालसम्म)	२१

२.७ आधुनिक नेपाली उपन्यासको धारागत परम्परा २२
२.७.१ आदर्शोन्मुख यथार्थवादी धारा २२
२.७.२ स्वच्छन्दतावादी धारा २३
२.७.३ सामाजिक यथार्थवादी धारा २३
२.७.४ ऐतिहासिक यथार्थवादी धारा २४
२.७.५ अतियथार्थवादी धारा २५
२.७.६ आलोचनात्मक यथार्थवादी धारा २५
२.७.७ मनोविश्लेषणवादी धारा २६
२.७.८ विसङ्गतिवादी/अस्तित्ववादी धारा २७
२.७.९ प्रयोगवादी धारा २८
२.७.१० प्रगतिवादी धारा २९
२.७.११ मिथकीय धारा ३०
२.८ आधुनिक नेपाली उपन्यासका क्षेत्रमा 'जुनकिरी' ३१

परिच्छेद – तीन
उपन्यासकार गायत्री विष्टको परिचय, रचनाधर्मिता र प्रवृत्ति

३.१ विष्टको परिचय र उनको साहित्यिक तथा औपन्यासिक यात्रा ३३
३.१.१ जन्म र जन्मस्थान ३३
३.१.२ शिक्षादीक्षा ३३
३.१.३ प्रेरणा र प्रभाव ३३
३.१.४ साहित्यिक सिर्जना ३३
३.१.५ पुरस्कार तथा सम्मान ३४
३.२ विष्टका साहित्यिक यात्रा ३५
३.२.१ कवयित्री विष्ट ३५
३.२.२ कथाकार विष्ट ३५
३.२.३ उपन्यासकार विष्ट ३५
३.३ विष्टको औपन्यासिक यात्रा ३६

परिच्छेद – चार
पात्रविधानको सैद्धान्तिक आधार

४.१ पात्रविधान ३८
४.२. चरित्र वर्गीकरणका आधारहरू ३९
४.२.१ लिङ्गको आधारमा चरित्रको वर्गीकरण ४०
४.२.२ कार्यको आधारमा चरित्रको वर्गीकरण ४०
४.२.३ प्रवृत्तिका आधारमा चरित्रको वर्गीकरण ४०
४.२.४ स्वभावका आधारमा चरित्रको वर्गीकरण ४१

४.२.५ जीवन चेतनाका आधारमा चरित्रको वर्गीकरण ४१
४.२.६ आसन्नताका आधारमा चरित्रको वर्गीकरण ४२
४.२.७ आबद्धताका आधारमा चरित्रको वर्गीकरण ४३
४.३ 'जुनकिरी' उपन्यासको पात्रविधानको अध्ययन ४३

परिच्छेद - पाँच
सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश ५५
५.२ निष्कर्ष ५५

परिशिष्ट खण्ड
सन्दर्भ सामग्री सूची